

دفاتر مهمه

در آرشیو عثمانی نخست‌وزیری جمهوری ترکیه

O دکتر توفان گوندوز

Tufan Gndz

ترجمه: رسول عربخانی - اسرا الشوفی

فعالیت‌های جاسوسان عثمانی در ایران و نیز آگاهی‌هایی درباره تمایلات صوفیانه عشایر یا بیگ‌هایی که در خدمت دولت صفویه بوده و از ایران به آناتولی مهاجرت می‌کردند، و همچنین عشایری که از آناتولی به ایران کوچ می‌کردند. دسترسی به این گونه اسناد در دفاتر مهمه امکان‌پذیر است. در ادبیات دیوانی عثمانی، ایران دوره صفویه به «قزلباش» معروف بود که منظور از آن دولت صفویه است. علاوه بر این به حکم‌ها و نامه‌های محرمانه تعبیر «اوتته جانب» هم اطلاق می‌شد. لفظ ایران نیز به ندرت برای شناخت دولت صفوی به کار برده می‌شد.

در طول جنگ‌های ایران و عثمانی شیوه تدارکات و تدابیری که دولت عثمانی در سفرهای جنگی به کار می‌گرفت به‌طور گسترده در اسناد انعکاس یافته است. آنگونه که پیداست، هنگامی که دولت عثمانی قصد سفر به شرق یا غرب را داشت، حداقل یک سال قبل از آن به تدارکات مشغول می‌شد.

از منظر جنگی گذرگاه‌های محل عبور اردو مشخص شده و جهت تأمین آذوقه مورد نیاز سفر، تمهیداتی اندیشیده می‌شد. از این نظر چه در مورد جمع‌آوری سپاه و چه در مورد پی‌گیری فعالیت‌های جاسوسی، دفاتر مهمه شامل اسناد بی‌مانندی است.

دفاتر مهمه در آرشیو عثمانی نخست‌وزیری (استانبول) موجود بوده و در اختیار مراجعان قرار داده می‌شود. در این آرشیو ۲۶۶ عدد «دفتر مهمه»، ۱۷ عدد «دفاتر ذیل مهمه» و اعداد «دفتر باب آصفی» در مجموع ۲۸۴ دفتر، شامل هزاران حکم موجود می‌باشد که در کاتالوگ‌هایی تنظیم شده است. ۷۳ دفتر نخست این دفاتر، کاتالوگ‌های محتوی چکیده اسناد هستند. اداره آرشیو عثمانی نخست‌وزیری از دفاتر مهمه [تاکنون] دفترهای شماره ۳، ۵، ۶، ۷، ۱۲، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴ را منتشر نموده است و نشر این قبیل دفاتر همچنان ادامه دارد. از سوی دیگر برای محققان خارجی و داخلی که قصد مطالعه و تحقیق در آرشیو نخست‌وزیری را دارند، امکان دسترسی به تمام کاتالوگ‌های اسناد موجود در آرشیو جمهوریت نخست‌وزیری واقع در آنکارا نیز میسر می‌باشد.

برخی از کاتالوگ‌های آرشیو نخست‌وزیری از طریق اینترنت نیز در دسترس مراجعان قرار می‌گیرد. به این منظور باید به سایت www.devlet.arsivleri.gov.tr مراجعه نمود.

آرشیو عثمانی نخست‌وزیری جمهوری ترکیه یکی از غنی‌ترین مجموعه‌های اسناد دنیا است.

اسناد محافظت شده در دولت مرکزی عثمانی، با وجود آسیب‌هایی که در طول تاریخ از زلزله، آتش‌سوزی، سیل و فرسودگی دیده‌اند، با این حال در تحقیقات تاریخی، اجتماعی و سیاسی مربوط به دوره عثمانی و یا در موضوع مناسبات این دولت با همسایگانش، اطلاعات بی‌نظیری در اختیار محققان قرار می‌دهد. فعالیت‌هایی که از واپسین سال‌های قرن نوزدهم برای تنظیم و طبقه‌بندی این دفاتر شروع شده، امروزه به کمک متدهای نوین همچنان ادامه دارد. با این وجود بدیهی است که دسته‌بندی میلیون‌ها سند موجود، محتاج مدت زمانی بسیار طولانی است. آنچه ما را در تنظیم و طبقه‌بندی اسناد امیدوار می‌کند این است که تعداد دفاتر و اسناد مرتب شده حاضر، به اندازه‌ای است که می‌تواند پاسخگوی نیاز ما در موضوع تحقیقی باشد. از سوی دیگر، آرشیو عثمانی نخست‌وزیری کوشیده است در وهله اول، دفاتر محاسبه و مهمه را برای استفاده مراجعان

منتشر نماید. به این منظور دفاتر محاسبه ولایت روم، آناتولی، دیار بکر، اورفا، ماردین، ولایت ذوالقدریه و دیگر ولایات به صورت افست و با فهرست مندرجات، چاپ و نشر گردیده است. دفاتر مهمه دیوان همایون مربوط به سال‌های (۱۶۰۰ - ۱۵۰۰) - دوره‌ای که به دوران کلاسیک عثمانی معروف است - نمونه‌ای از دفاتر چاپ شده است. حکم‌های اولیه دیوان همایون عثمانی در دفاتر مهمه ثبت می‌شد و این دفاتر دربردارنده هزاران حکم سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و قضایی است. چنانچه پیداست تصمیم‌هایی که در دیوان گرفته می‌شد به صورت خلاصه در دفاتر مهمه ثبت می‌گشت؛ آنگاه در قلم «نشانچی» با اسلوبی خاص متناسب با صاحب مقام، اداره و یا دبیری که آن حکم قرار بود به آنها ارسال شود تحریر می‌شد.

به همین خاطر، حکم‌های موجود در دفاتر مهمه برای محققانی که در مباحث ساختار دولت عثمانی و کیفیت آن مطالعه می‌کنند حائز اهمیت فراوان می‌باشد. درباره مناسبات صفویه و عثمانی مطالبی در دفاتر مهمه وجود دارد که هم از نظر چگونگی گسترش حوادث سیاسی و هم از نظر فهم سیاست مورد نظر عثمانی در قبال ایران قابل توجه است. از جمله این موارد:

تدابیر دولت عثمانی علیه تبلیغات صوفی‌گری دولت صفویه در آناتولی،

